

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Pszichológiai Doktori Iskola
Elméleti Pszichoanalízis Program**

Zsédely-Szabó Tímea

Az örület múzeuma – az identitás színeváltozása

Egy New York-i menedékhely (a Living Museum) kontextusában

Doktori disszertáció tézisei

Témavezető: Dr. Erős Ferenc egyetemi tanár
Külső konzulens: Marton János

2010

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS.....	3
1.1 A disszertáció témája.....	3
1.2 Az értekezés szemléletmódja és módszere.....	7
2. A VIZSGÁLT PROBLÉMA KONTEXTUSAI.....	7
2.1. Az örület jelentései, közhelyei és színeváltozása.....	7
2. 1. 1. Az “elmebetegség” térnyerése (történeti áttekintés).....	8
2. 1. 2. Thomas Szasz elmebetegség-mítosza és etikája.....	9
2. 1. 3. R. D. Laing gubancai és balgái.....	10
2. 1. 4. Michel Foucault kívüliség-gondolata.....	11
2. 1. 5. Félreértések és önfélreértések tükrében.....	12
2. 2. A művészet jelentései, közhelyei és színeváltozása.....	13
2. 2. 1. A művészet öndefiníciós eseményei.....	13
2. 2. 2. A művészettörténet öndefiníciós eseményei.....	14
3. A VIZSGÁLT PROBLÉMA – A LIVING MUSEUM.....	15
3. 1. A múzeum színeváltozása.....	15
3. 2. Múzeum és/vagy elmeegógyintézet.....	16
3. 3. A kreativitás-kutatás kontextusai.....	17
3. 4. Az identitás színeváltozása.....	18
4. AZ INTEGRÁCIÓ LEHETŐSÉGEI.....	19
4. 1. Az integráció etikája.....	20
4. 2. A pszichoanalízis tétje és etikai valósága.....	21
5. KONKLÚZIÓ.....	22
A téziszüzetben hivatkozott irodalom.....	23
A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk.....	25

1. BEVEZETÉS

1. 1. A disszertáció témája

A disszertáció az örület interdiszciplináris (nyelvi, történeti, társadalmi, etikai, pszichiátriai és pszichoanalitikus) fogalmának és jelenségének kialakulástörténetét és jelentésváltozását vizsgálja, és annak értelmezési lehetőségeit vázolja fel. Mindezt egy olyan művészettörténeti- és elméleti kontextusban teszi, illetve helyezi a kérdés középpontjába a New York-ban működő *Living Museum* példáját, amely a *kreativitás szintén interdiszciplináris jelenségén keresztül eredendően ösztartozónak* feltételezi az örület és a művészet fogalmát.

Az örület és a művészet újraértelmezett, dekonstruált *referenciális* kapcsolata ma már olyan *közöttség*-pozíciót feltételez, amely nemcsak a nyelv *normalitását* bolygatja meg, de széthasítja az örült (skizofrén) nyelv korábbiakban egyértelműsített jelentésének és használatának szűkreszabott kereteit is. Ez az újfajta kapcsolat aztán nem hagyja nyugodni a társadalmi és pszichológiai viszonyrendszerek alapfogalmainak újraértelmezését sem, folytonos analízisre ösztönöz, amely vállaltan biztos *módszer nélkül*¹ közelíti meg ennek az új viszonynak a *disszeminált* igazságát.

A huszadik században teret nyert modern művészeti irányzatokkal párhuzamosan, sőt gyakran konkrét kapcsolatba lépve velük magán a pszichoanalízisen mint mozgalmón, mint elméleten, mint terápiás módszeren belül is meg-megjelentek azok a valódi *anti-erők*, amelyek mind retorikájukban, mind struktúrájukban kikezdték a pszichoanalízis, s vele együtt a *normalitás* önazonosságát. Otto Gross, Wilhelm Reich, Carl Gustav Jung, Ferenczi Sándor, a későbbiekben Ronald D. Laing, Thomas Szasz, Michel Foucault, Pierre-Félix Guattari *reprezentációs* alakja igen hasonló szerepet játszik az *örület* szemantikai disszeminációjában, mint Tristan Tzara, Marcel Duchamp, Jean Dubuffet, Andy Warhol vagy Joseph Beuys a huszadik századi *változó művészet* fogalmának alakításában. Ez a fajta rendszeren belüli *ellent-mondás* olyan tudományos és művészeti plaszticitást követelt és mára mondhatjuk, hogy eredményezett az örület és a művészet viszonyának vizsgálatában, amely különös szimbolikus erővel bír. Szimbóluma lehet a kreativitást természetes módon magában hordozó ősi egységnek, annak a társadalmi érték- és előítéletmentes magatartásnak, amelynek elsődleges megnyilvánulása az *identitásalakító önkifejezés*.

Bár példák sokasága mutat egyértelmű interreferenciát az örület és a művészet esszenciája között, mégsem minden esetben teljesen világos, tisztázott, hogy *miért* és *hogyan* működik ez az egymásraható kapcsolat az örület és a kreativitás, az elmebetegség és az értelem, a betegség és a normalitás jólismert interaktív viszonyrendszerében. Sokszor könnyelműen használt

¹ Hans-Georg Gadamer *Igazság és módszer* c. műve a 20. századi hermeneutikai gondolkodás alapköve, mely a módszer-fogalom újraértelmezésére vállalkozva arra az immanens következtetésre jut, hogy a módszer nélküliség természetes velejárója a hermeneutikai gondolkodásmódnak. *Igazság és módszer* bonyolult viszonya így egy újfajta perspektívát nyer.

relációjában mi alkotja valójában az igazi provokációs erőt, az innovatív hatást, azt a jelentőségteljes interdiszciplináris jelentést, amely mind a modern pszichiátria, mind a modern pszichoanalízis, mind a modern művészetelmélet, művészettörténet számára nemcsak tanulságosnak, de kikerülhetetlennek is bizonyul? Hogyan reprezentál egy egészen sajátos, a jelenlegi modern, posztmodern társadalmat is tükröző identitás- és etikaproblémát, s annak egyik lehetséges megoldását? Illetve hogyan kap ez a *félreértés* lehetőségét *dialogikus* szituációba hozó komplementer kapcsolat *transzfiguratív* jelentést (*színeváltozás*) egy *pszichoanalitikus kontextusban*?

A dolgozat a fenti témából adódóan a következő témakörök vonatkozásában fogalmaz meg továbbgondolásra ajánlott megállapításokat.

1. Az *őrület* jelentései, közhelyei és *színeváltozása*

Az *őrület* mai, modern felfogását övező viták jobb megértését nagy mértékben segítheti a “betegség”-fogalom, valamint betegség-értés és -értelmezés korábbi megjelenésének vizsgálata, kialakulástörténeti áttekintése. Ugyanis ahogy történetileg nyomunkövetjük az *őrület* elmebetegséggé alakulását, láthatóvá válik magának a betegség-fogalomnak a modernség idejére beágyazódó többértelműsége és ellentmondásossága. A dolgozatban az *elmebetegség* kifejezés szemantikailag sokkal sematikusabbnak és félrevezetőbbnek feltételezett, mint az *őrület* fogalma. Ebből kifolyólag az *őrület*-re úgy tekint a disszertáció, mint a történeti és metaforikus többértelműséget magában hordozó, egyszerre poétikus és pragmatikus kifejezésre, amely leginkább képes megőrizni a holisztikus értékrend egységét, így legkevésbé van kitéve annak a kommunikációs *hasadás-veszélynek*, amely az *őrületről* leválasztotta az elmebajt, illetve az *őrületet* a bolondsággal árnyékolta be.

Thomas Szasz, Ronald D. Laing vagy Michel Foucault mint a pszichoanalízisen nevelkedett, majd az *őrület* valódi jelentéséért harcba szállt ‘antipszichiáterek’ komoly hatást gyakoroltak a modern pszichiátria- és pszichoanalízis-történetre. Teljesen különböző retorikával, de ugyanolyan elkötelezetten képviselték azt a nézetet, hogy az elmebetegség jelensége bizony újraértelmezésre szorul, vagy egész egyszerűen nem létezik abban a konvencionális formában, amiben elfogadtatni próbálták eddig, sokkal inkább mint *metafora*, *mítosz*, illúzió vagy egyszerűen az adminisztratív és orvosi-pszichiátriai hálózat által fenntartott *kulturális konstrukció*, amely főként hatalmi érdekből hozza létre és konzerválja koncepcióit. A dolgozat arra igyekszik felhívni a figyelmet, hogy ennek a *mítosznak*, *kulturális konstrukciónak* az alakulástörténete nagyjából egybeesik az *őrület* értelmének szociális értelmezéstörténetével, ahogy ezt többen többféle nézőpontból levezik: Roy Porter a pszichiátriatörténet és az *őrültek* önéletrajzi narratívájának, illetve ennek szociális kontextusba helyezésének ütköztetésével; Michel Foucault a bolondság történetének archeológiai vizsgálatával, amelyben a hatalmi struktúrák konstrukciós és diszkurzusbeli értelemadásának,

illetve értelemfosztásának a folyamatát ragadja meg; Thomas Szasz hisztéria-történeti elemzésével és ennek kritikai leleplezésével, amelyet aztán politikai, társadalmi, szemiotikai és etikai magyarázattal egészít ki; Földényi F. László pedig a melankólia jelenségének és annak szemantikai átértelmeződésének alakulástörténeti magyarázatával.

Velük ellentétben viszont ott áll a pszichiátriai szakma nagy része, illetve a pszichológusok azon csoportja, akik felháborodva és megrémülve utasítják el ezeket a radikális, általuk abszurdnak vélt felfogásokat, s helyette inkább hajlanak afele, hogy a pszichiátriai tünetek történeti stabilitása azt mutatja, hogy az elmebetegség nem pusztán címke, stigmatizáció vagy a bűnbakképzés eszköze, hanem megfelelő szervi alapú pszichopatológiai entitás.

Ugyanakkor az örület alakulástörténeti elemzése során kikristályosodik, hogy a 19. századra az *örület pozitív értéke* csakis a *teremtő zseni eszményi személyiségének* jelenségébe volt képes kimenekülni és értelmet nyerni a medikalizált kategorizációkényszer előtt. Így nyert az *irracionalitás* racionális funkciót kielégítő és általános magyarázat nélkül. Ebbe az örületnek értelmet kereső kínzenvedéses – Földényivel szólva melankolikus – folyamatába lépett be majd a pszichoanalízis, hogy többek között társadalomkritikájával az örületnek autonóm létértelmezési státuszt adjon. Freud később egészen addig a pontig is eljutott, hogy bevallja, normalitás és abnormalitás *tudományos* elhatárolása megvalósíthatatlan. Annak ellenére, hogy a pszichoanalízis elfogadottan és felbecsülhetetlenül fontos szerepet játszott az *örület társadalmi, filozófiai, esztétikai és etikai legitimizációs folyamatában* – hiszen abban még Freud kritikásai is egyetértenek, hogy Freud a korábbi lélekfilozófiai kérdések legátfogóbb szintézisét hajtotta végre -, mégsem tudta teljesen megvédeni és megtartani az örület *pragmatikus* értelmét. Az örület nyelvezete és az elmebetegség beszédmódja közti *kommunikációs zavar* a mai napig nem tisztázott *pszichoanalitikus probléma*, annyiban, amennyiben egy lezáratlan interszjektív kapcsolati analízist magába rejtő *önfélreértést* reprezentál.

2. A művészet jelentései, közhelyei és színeváltozása

Az előzetes örülettörténeti vizsgálatok folytán a disszertáció arra a következtetésre jutott, hogy az örület értelmének, érthetőségének igazi nyelvezete és identitása még mindig nem kapta meg a joggal megérdemelt nyilvánosságot és odafigyelést, még az elmebetegség formájában sem. Ahhoz, hogy az örületet kísérő félreértések és félreértelmezések körüli konfliktus csillapodjon, az örület legszabadabb és társadalmilag leginkább legitimizált változatát szükséges analizálni, mégpedig az örületnek a művészeti identitásban tükröződő színeváltozását.

A *művészet* jelensége, jelentése is rendkívül sokat változott az idők során, egészen napjaink művészetéig, amikor Danto szerint a művészet jelensége átcúszott önmaga *identitás-kérdésébe*, s a művészeti tárgy azonos lett sok esetben önmaga reprezentációjával, filozófiájával, művészetfilozófiájával. Az bizonyos, hogy a modern művészet avantgárd irányzata óta, ebben a bonyolult “művészetvége” folyamatban igen gyakran tematizálja, reprezentálja önmaga

“betegségét”, a reprezentálhatóság “sebeit”, a reprezentálási vágy neurotikus erejét. A művészet egészével történt tehát valami Danto szerint, ezt hívja “reprezentációs krízisnek”. Ez a krízis párhuzamba állítható azzal a *pszichológiai eseménnyel*, ahogy a pszichoanalízis a tudattalan spontaneitást reprezentáló mindenki által felismert mozdulata révén a pszichológia egészét értelmezte át, illetve *tematizálta magát a krízist*. Ehhez a problémához szorosan kapcsolódik az a modern művészettörténeti jelenség, válság, *epilogikus beszédmód*, melyet Hans Belting elmélete alapján a disszertáció jóval inkább egyfajta *átalakulási folyamatként* ír le. Ennek a művészettörténeti önértelmezési folyamatnak a megragadása immár a cél, előtérbe helyezve azokat az *abnormális művészeti* eseményeket, mint az Art Brut vagy az antiművészet, amikor a művészetnek az a feladata, hogy felszabadítsa az örület nyelvét, hogy megkérdőjelezze, értelmezze önmaga határait.

3. *A Living Museum mint ‘kiállított’ jelenség*

A dolgozat a New York-i Living Museum történeti leírásával, bemutatásával és értelmezésével hangsúlyozza, hogy egy olyan *élő* sajátosan posztmodern pszichiátriai és művészeti jelenségről van szó, amelyik sem a *művészet*, sem a *betegség* fogalmát nem akarja kisajátítani, éppen ellenkezőleg, azok minél pontosabb és empirikusabb megismerésére, megértésére törekszik. Ezáltal nyeri el az *örület múzeuma értelmet*, amely az *identitás színeváltozását – az örültből művészt csinál* -, illetve *antropológiai és kommunikációs értéke*, ugyanakkor *élőszerszerűsége* révén magát a *posztmodern múzeum plaszticitását* állítja ki az érdeklődő szemek elé. Művészet- és pszichiátria-történetileg a *Living Museum* valójában az Art Brut, illetve a Pop Art, a konceptuális művészet, az antiművészeti törekvések, a szociális indíttatású posztmodern művészet, illetve az antipszichiátria általi szociális antropológia-elméletek, valamint az emberi tudás és a társadalom archeologikus felfogását hirdető filozófiák öröksége.

4. *Az integráció lehetősége mint a pszichoanalízis etikai valósága*

A Living Museum dinamikus szemléletű integritás-felfogása egy általános érvényű etikai és társadalmi problémára hívja fel a figyelmet, mely egyben válasz lehet a pszichoanalízis identitásválságára is. Ha elfogadjuk, hogy a pszichoanalízis azért kapott akkora figyelmet az elejétől fogva, mert az *autonóm* ember *kreatív viszonyát* tükrözte vissza mind önmagával szemben, mind a társadalomban bennefoglalt szimbólumokkal való kapcsolatában, akkor a pszichoanalízis *legvalóságosabb – tehát legetikusabb és legkreatívabb* – elméleti problémája és gyakorlati feladata továbbra is az örület legtágabban értett fogalmának és jelenségének megértése és értelmezése marad, amely képes a társadalmi szolidaritás többértelműségét is *érthetővé* tenni.

A négy témakör szorosan összefügg egymással, ezért az ezek közti szemantikai átjárhatóságot a dolgozat maga is célként tűzte ki a problémakörök párhuzamos, egységes értemezésére törekedve.

1. 2. Az értekezés szemléletmódja és módszere

A dolgozat szemléletmódját elsődlegesen a tudománytörténeti és –elméleti, illetve művészetelméleti és -kritikai nézőpont határozza meg, kiegészítve azokkal az egyéb megközelítésekkel, amelyeket az interdiszciplinaritás hív elő. Mivel a disszertáció több tudományterületet is érint következetesen arra törekedve, hogy ezek *összefüggésében* rajzolódjon ki mind a vizsgált probléma, mind a lehetséges válaszok *átfogó értelmezése és értelmezéstörténete*, ezért szemléletmódját nagy mértékben a filozófiai hermeneutika működteti. Ugyanakkor a fő irányvonal mindvégig a freudi pszichoanalízist körülölelő és társadalmi-kulturális kritikával ellátó, intézményen belüli és kívüli filozófiai szempont bemutatása, elemzése és értelmezése. Ezek közül az értekezésben a leghangsúlyosabbá az egzisztenciális-fenomenológiai (R. D. Laing), a diszkurzuskritikai (Foucault), a nyelvelméleti (Kristeva), továbbá az etikai (Szasz, Kristeva, Tengelyi) szempont válik. Mindezen nézőpontok kereszteződésében jelenik meg aztán a dolgozat ténylegesen vizsgált művészetpszichológiai és kreativitáselméleti jelensége, a New York-ban működő *Living Museum* egyszerre terapikus és muzeális közege, melynek részletesebb bemutatását a disszertáció függelékében elhelyezett fotók és a Múzeum igazgatójával, Marton Jánossal készített interjú teszi teljessé.

Az értekezés elsődleges célja az örület fogalmának és a különböző tudományterületek által meghatározott és értelmezett jelenségének újragondolása, illetve újraértelmezése egy speciális művészeti kontextusban olyan posztmodern nézőpontból, amely a lehetséges legnyitottabb szemlélettel hagyja meg az értelmezések többértelműségét az interdiszciplináris átjárhatóság érdekében. Ennek segítségével hívja fel a figyelmet nem csupán a vizsgálat konkrét tárgyául szolgáló *Living Museum*-ban zajló *identitásértelmező folyamatra*, de legalább ekkora nyomatékkal emeli ki a pszichiátria és a pszichoanalízis történeti kontextusából azokat a manapság elfeledett és/vagy félreértelmezett gondolkodókat, mint R. D. Laing vagy Thomas Szasz. Ebből kifolyólag a dolgozat fő gondolati és retorikai háttereként többek között a következő szerzők említhetők meg: a pszichológia felől *R. D. Laing, Michel Foucault, Thomas Szasz, Julia Kristeva, Csíkszentmihályi Mihály, Roy Porter*; a művészetelméleti és –történeti szakirodalomból pedig: *Arthur C. Danto, Susan Sontag, Hans Belting, Joseph Beuys*. A magyar szakirodalomban leginkább *Erős Ferenc, Csabai Márta, György Péter, Földényi F. László* és *Perneczky Géza* tanulmányai kínáltak fontos támpontokat a gondolatmenet létrejöttéhez.

2. A VIZSGÁLT PROBLÉMA KONTEXTUSAI

2. 1. Az örület jelentései, közhelyei és színeváltozása

Az örület fogalmának, jelenségének és tudományos, illetve társadalmi jelentéseinek hálózata igen bonyolult, értelmezési lehetőségeiben mégis termékeny ellentmondásokra bukkanhatunk. Láthatóvá válik ugyanis, hogy a probléma gyökere nem más, mint az örület *normalitáshoz való*

viszonyának megértése. Ebben a kontextusban nyer értelmet az olyan különböző nézőpontú és társadalmi háttérű szerzők érvrendszerének összekapcsolása és ütköztetése, mint Roy Porter, Thomas Szasz, R. D. Laing vagy Michel Foucault.

2. 1. 1. Az “elmebetegség” térnyerése (történeti áttekintés)

Ma már vaskos szakirodalma van az elmebetegség pszichiátriai szocializációjának, annak, ahogyan az örület többértelműsége tébollyá szűkült. A művészetkritikai szempontú történeti elemzések, mint Földényi melankólia-tanulmánya viszont egyértelműsíti, hogy az örület jelensége az európai kultúrtörténetben a kezdetektől hordozta a *rendkívüliség* értelmét is, amely aztán átértékelődött, és teremtett a melankóliának olyan egyoldalú negativitás-értelmet, amely a képzelőerőt megbetegítőnek, félelmetesnek értékelte, mert nem az ész önkorlátozását követte. Ez olyan belső megbomlást eredményezett, aminek hosszan tartó gyógyító újraértelmezése is csak nehezen képes megszüntetni az örület (Földényinél a melankólia) lehasadt pszichózis-értelmét.

Ahogyan az elmebetegség humorálpatólogiai értelmezését felváltotta a neurofiziológiai, úgy szakosodott a pszichiátria egyre inkább a téboly mint agyi betegség gyógyítására. Az örület intézményes szegregációja az első elmekórházakkal indult el, ahol biztonságosan el tudták különíteni a “betegeket”, a “veszélyeseket” a “normálisaktól”, az átlagosoktól. Az egészséges és beteg, a normális és abnormális közti erőteljes, racionalitásba burkolt emocionális különbségtevés hatására az elmebetegek mássága, *idegensége* fokozatosan még erősebb szociális hangsúlyt kapott. A 19. századra aztán Pinel, Esquirol, Gall, Charcot, majd maga Freud is a szervi problémán túl a lelki tényezőkre, a viselkedésre magára koncentrált, szemantikus alapokra helyezte azt és hangsúlyozta, hogy igenis van *ésszerűség, rejtett jelentés* az elmebajban. Mindezek ellenére a pszichiátria korai megoldásai, a lobotómia, a sokterápiák, később az inzulinterápiák miatt az elmekórházakban a koncentrációs táborokéra emlékeztető állapotok uralkodtak, miközben a pszichiátria az általános orvostudomány önálló ágává vált. Roy Porter több könyvében is ennek a fejlődő, még gyerekcipőben járó pszichiátriának adja kultúrtörténeti kritikáját úgy, hogy a normalitás és örület *megértésének korlátait* vizsgálja. Álláspontja szerint, amely az örületek önéletrajzi narratívája felől igyekszik feltárni a másik oldal pszichiátriai siketségének társadalmi és tudománytörténeti háttérét, *az örület az egészséges társadalom logikájának tükré.* Porter élesen bírálja a pszichiátriának azt a mai napig meghatározó tulajdonságát, hogy elutasítja az örület intelligibilitását, lezárva azt a lehetőséget, hogy az elmebetegség a korral való dialektikus beszédben értelmet nyerhet, illetve, hogy *az örületek felőli kritikai beszédmód is többértelmű jelentést takarhat.* Felhívja a figyelmet arra, hogy mivel hosszú generációk nem gondoltak értelmet, értelmezhetőséget az örület mögé, ezért az ilyenfajta eljárás *elleni tiltakozás* az örület újabb *jelévé* vált, kialakítva ezzel egy totális kommunikációs siketséget. Az 1800-as évek pszichiátriai optimizmusát, amely a szegregáció értelmét az elmebetegség gyógyíthatóságának hitébe tette, az 1900-as évek elejére már a kijózanodott pesszimizmus, fatalizmus váltotta fel.

Ekkorra tudatosodott az elmebetegség gyógyíthatatlansága, egy másik nézőpontból tekintve ekkorra stabilizálódott a gyógyíthatatlanság mítosza, amely az agyi betegség mint testi betegség kérdésén is túlmutatva létrehozta a degeneracionisták elméletét az örület retrogresszív jellegéről, és fő vizsgálati tárgyul a pszichózist jelölte meg.

A pszichoanalízis átütő hatását, Freud radikális optimizmusát – ami persze később szintén pesszimizmusba csapott át – többen abban látják, hogy ellene ment annak a társadalmi folyamatnak, hangulatnak, amely az örültségben csak dekadenciát, a burzsoá szociopolitikai elit ellen irányuló tömegmozgalom lehetséges liberalizmusát vélte felfedezni. A beszédkúra mint új lehetőség visszaadta az örület értelmezhetőségébe és gyógyíthatóságába vetett hitet, miután a korábbi társadalom csalódott a normalitás és racionalitás elvét követő szigorúan tudományos, pozitivistá, az *idegent* elidegenítő módszerekben. Freud és követői újraértelmezték a mítoszok társadalmi és egyéni jelentését visszacsempészve ezzel az örületet a rációba, a fikciót a valóságba. A pszichózisok jelensége körüli ellentmondások viszont továbbra is megoldatlanok maradtak, ezért az 1960-as évekre sorra megjelentek azok a pszichoanalízisen nevelkedett pszichiáterek, akik nem elégedtek meg a betegség-egészség sematikus dualizmusának önkényesen felállított kapcsolatának szerkezetével, hanem annak újrastrukturálását célozták meg.

Ennek a hagyománynak a továbböröklődését fedezhetjük fel ismeretelméletileg az antipszichiátria mozgalomban is, illetve az elmebetegség mibenlétét firtató tudománytörténeti, -filozófiai, -kritikai munkákban, amelyek az örület értelmét, értelmességét, értelmezhetőségét, jelentéseit igyekeznek szubverzív pozícióhoz juttatni.

2. 1. 2. Thomas Szasz elmebetegség-mítosza és etikája

A hagyományos és az erősen társadalomkritikai felfogású pszichiátria, illetve az úgynevezett *antipszichiátria* közötti nézetkülönbségek nagyrészt azokból a freudi ellentmondásokból is fakadnak, amelyek egyben a freudi életmű legitimitását kérdőjelezik meg, vagyis az orvosi, tudományos (neurobiológiai) és a szellemtudományos, hermeneutikai nézőpont keveredéséből, illetve ezeknek reprezentációs érdekkülönbségeiből. Thomas Szasz a hatvanas évektől kezdve az egyik legismertebb és legellentmondásosabb képviselője az antipszichiátriai mozgalmaknak, leginkább azért, hogy az elmebetegséget magát *metaforaként, mítoszként* értelmezi. A disszertáció hangsúlyozza, hogy Szasz mítoszromboló mozdulata egyben a pszichoanalitikus *interszubjektivitás*, illetve az *interperszonalizáció* jelenségének előtérbe helyezése, még akkor is, ha beszédmódjában, *analitikus nyelvhasználatában* megtagadja a pszichoanalitikus örökséget, és egy saját maga által teremtett, egyben pragmatikusabb szaszi retorikát használ. A *betegség* statikus meghatározottságának elmélete helyett ugyanis Szasz egy jóval dinamikusabb, személyközileg változó értékkel rendelkező pszichiátriai, pszichoterápiás kapcsolatrendszer szükségességét követeli, amely a betegség helyett *lelki folyamatokról*, a tekintélyelvű terápiás, önkényesen vagy tapogatózó bizonytalansággal diagnosztizáló, megőrző hierarchikus viszony helyett pedig

együtműködő és értelmező kapcsolatot vizionalizál.. Thomas Szasz könyvei azért is nagyon innovatívak, mert a reprezentációs *közöttség*-pozíciót *mintaként*, egyfajta társadalmi *szerepként*, *etikai feladatként* tárják elének mintegy megelőlegezve vagy párhuzamosan képviselve az éppen divatosná váló szociálpszichológiai, filozófiai, szemiotikai, szociológiai vagy éppen pszichoanalitikus elméleteket. Azzal például, hogy a hisztériát vagy “elmebetegséget” sajátos *nyelvként* értelmezi, amelyben nem a miért, hanem a *miként* és a *mit jelent* lesz a fontosabb kérdés, illetve ezt elemezve bevezeti a *protonyelv* kifejezést, egyértelműen a nyelvi reprezentációs részletekre fordítja a figyelmet. Mindezt úgy, hogy közben mindvégig megtartja a kontextuális, társadalmi szempontokat, illetve egybekapcsolja ezt a problémában rejlő *fikció-valóság* kérdéssel. Ráirányítja a figyelmet a fikció és valóság kapcsolat nem elsődlegesen tartalmi igazságának, sokkal inkább *strukturális pragmatizmusának* jelentőségére. Ahogy erre másfelől például a művészettörténész Georges Didi-Huberman is utal, aki a charcot-i hisztéria-reprezentációban a pszichiátriai tudat azon bölcs játékát ünnepli, amely az örületből művészetet csinál. A Charcot-féle világ színlelői, hisztériásai, szenvedői mind ugyanazon a színpadon mozogtak, ugyanabban a fikcionalizált valóságban, ahol a reprezentációs tér mindannyiuk számára *megadta a gyógyulás lehetőségét*, eltekintve attól, hogy a hisztéria színlelt volt vagy valódi.

Szasz a mai napig hirdeti, hogy az elmebetegség csak egy *metafora*. Metafora annyiban, amennyiben csak *közvetíti* az örület jelentését, de nem azonos vele. Szasz már nagyon korán, első írásaiban, például Freud és kortársa, Karl Kraus életművének összehasonlító vizsgálata során a krausi érveket újrahasznosítva az elmebetegség mítoszának megszületését a pszichoanalitikus redukcionizmus trükkjeként azonosítja, tudatosítva a pszichiátria- és pszichoanalízis-történet, illetve a retorikai nyelvhasználat *etikai viszonyát*.

A Szasz körüli ellentmondásos szituációra való válaszként végül 2004-ben kijött egy Szasz kontra kritikusai struktúrájú kötet, amelyben Szasznak tizenkét vitapartnerre van, akik különböző tudományterület – tudomány- és nyelvfilozófia, pszichiátriatörténet, neurológia, szociológia – felől értékelik, értelmezik és vetik analitikus kritika alá a szaszi tanokat. A vita természetesen a mai napig tart a szaszi tanokat hirdető és az elmebetegséget legitimizáló közt. A disszertáció ennek a párbeszédnek a figyelemmel kísérésével többek között a kritikai nézőpont fontosságára figyelmeztet, a politika, vallás, tudomány és etika zavartkeltő, de nem értelem és jelentés nélküli egymásrahatásaira.

2. 1. 3. R. D. Laing gubancai és balgái

R. D. Laing bár hivatalosan sohasem vállalta az “antipszichiáter” szerepet, azért az *anti*-szerepet meghatározó elméleti és terapeutikus gyakorlati háttér kidolgozásában elég jelentősen résztvett. Laing azért robbant be már az első könyveivel olyannyira intenzíven mind a tudományos életbe, mind a köztudatba, mert a pszichiátriai diszkurzusnak addig nem ismert, új alapstruktúráját adta, a konvencionálisan deperszonalizált nyelv helyett a pszichiátria nyelvezetének *személyes* jellegét

reprezentálta. Laing legelső könyvét, *The Divided Self* címmel többen a legsikerültebb művének tartják. Talán azért is, mert olyan példaértékű koherenciával építi egybe a filozófiailag átörökölt (sartre-i) fogalomrendszert a saját tapasztalati és nyelvi hálózatával, hogy az *őrültekért való beszéd* tudományosan legitimizált példájává válik. Azzal, hogy a *skizofrén tapasztalat* fenomenológiai leírását a pszichiátria *gyakorlati* terébe csábítja, a freudi metapszichológiai nyelvteremtés kopernikuszi tettehez hasonlóan a korábbiakban tudományosan – legalábbis a pszichoanalízis által – elhanyagolt pszichózis hermeneutikai felszabadítását végzi el. Ezzel mintegy kitölti a pszichoanalitikus tradíció és a pszichotikus tapasztalat között tátongó űrt. Laing elköteleződött az örülethez való hozzáférés lehetőségének a vizsgálatának és az antik tradícióba ágyazott, még *egységes világgépet* reprezentáló módszerek, a *terapeia (odafigyelés)*, a *diagnózis (megismerés közöttiség)*, illetve a *dialogosz (értelmes beszéd)* hermeneutikus folyamatának. A Kingsley Hall mint *ideális kontextus* mindehhez hozzáadta a *metanoia (átváltozás, tudatváltás)* élményét és bizonyosságát, amely révén született meg a perszonális síkról már az *interperszonális, interszubjektív* síkra áttérő élmény-filozófia. A dolgozat Laing mai értelmezőivel összhangban nyomatékosítja, hogy Lainget még életében jogtalanul mellőzték, halálát követően pedig még inkább elfelejtették, pedig filozófiai műveltsége olyanfajta személyes és szociális érzékenységgel társult, amely egy nagyon sajátos életmű megszületését hozta. Ezért lenne szükséges Laing egzisztencialista, fenomenológiai nézőpontját képviselő teljes életművét rehabilitálni, márcsak azért is, hiszen meggyőzően reprezentálja azt a szembenállást, amely a kortárs pszichológia és pszichiátria rutinszerű gondolkodására irányul. Laing azzal, hogy visszahelyezte megérdemelt pozíciójába az *élmény* fogalmát és *tapasztalatát*, azt hangsúlyozta, hogy a *normalitás*-fogalmának folytonos önértelmezése és az örület tükrében való kikezdése szükségszerű, hiszen az örület rejt még bőségesen titkokat, melyek értelmet hordoznak. Az elmebetegséggel, ahogy minden egyes világjelenséggel szembeni értelmezés *fenomenológiai és egzisztencialista szükségessége*, kikerülhetetlensége Laing számára is evidencia lett.

Laing kultúr- és pszichológiatörténeti jelentősége éppen az, hogy *hangot adott* ahhoz, hogy kibeszélhetővé váljék a *normalitás és örület közti ellentmondásos viszony*. Hatására felerődött az önségítő csoportok, valamint az önségítő kézikönyvek megjelenésének folyamata is. Legfontosabb jelentősége, hogy az örületet két új jelentéssel gazdagította. Egyrészt az örület egy rendszer (család, társadalom) reflexiója lett, másrészt olyan *elsődleges erőként* nyilvánult meg, amely azt *reprezentálja*, hogy a *valóság* gyakran különbözik a *normalistól*.

2. 1. 4. Michel Foucault kívüliség-gondolata

Az elmebetegség fenomenológiájának kettős feladata van Michel Foucault szerint: egyrészt a beteg tudat megértése, másrészt a kóros univerzum rekonstruálása. Az elmebetegség ismeretelméleti és fenomenológiai vizsgálata azt jelenti Foucault szerint, hogy az elmekörtan gyökereit ne egy metakörtanban keressük, hanem az embernek a tébolyodott emberhez és a

normális emberhez fűződő, *történetileg* meghatározott viszonyában. Foucault szerint a Nyugat embere az örülettől nem eltávolodott, hanem tőle bizonyos távolságban foglalt állást, hasonlóan az ókori görögök magatartásához a hübrisszel szemben. Vagyis a Nyugat emberét az örület méginkább érdekli, gondolkodásmódját, világlátását méginkább befolyásolja, mint korábban, de ezt az érzelmi és intellektuális kíváncsiságot jobb esetben eltakarják, rosszabb esetben megszüntetik a hatalmi struktúrák és diskurzusok.

Az 1960-as évek eleje különös *transzgressziós* időszaka volt az örület tudományos identitáskeresésének. Amíg az Egyesült Államokban Thomas Szasz pragmatikus metaforája okozott botrányt, addig Angliában Ronald D. Laing fenomenológiai nyelvi pszichózisa tört elő. Ugyanebben a rövid időszakban Franciaországban Michel Foucault doktori disszertációja vonta magára a figyelmet (*Örület és esztelenség. Az örület története a klasszikus korban* címmel).

Foucault teljes életművét, egyszerre genealógiai, társadalom- és kultúrkritikai rendszerét a *kívülség gondolata* struktúrálja. Ez a kívülről való beszéd válik aztán a sajátosan foucault-i diskurzussá. A *mássá lenni* tapasztalata nem csupán egzisztencialista tapasztalat, de a csend archeológiájának lehetősége is, amely során az örületről szóló diskurzus történetéből magának az örületnek a története is kihallatszik. Ennek alapfeltétele viszont az a *kívüllevőség*, amely az átalakulás *eseményét* teremti meg. Foucault ugyanis egységben látta a kultúrát az örülettel, az imaginációt a nyelvvel, a pszichét a leválasztott testi matéria antinómiájával. A kettő között kialakult *hiátust* próbálta szenvedélyesen megragadni. A megértő, vizsgálódó, szemlélődő *tekintet* sokkal izgalmasabb és etikusabb volt számára, mint a hatalmi struktúrába belefeledkezett *orvosi tekintet*. A *reprezentáció* és a nyelv viszonya más diskurzusban ugyan, de különös fontosságú volt Foucault-nak ugyanúgy, mint Szasznak vagy Laingnek. Ebben a *reprezentációs játékban* vélte ugyanis felfedezni az örület mint értelmet hordozó egyszerre nyelvi és képi lehetőség szabadságát. A többi antipszichiáternek titulált gondolkodóhoz hasonlóan nála is a “beteg”, az örült védelmére és megértésére került a hangsúly. Bár Freud és a pszichoanalízis érdemét egyértelműen elismerte, amennyiben az képessé vált az örület nyelvezetének, illetve az orvos-beteg kapcsolat értelmi terének kitérítésére, viszont Freudot magát megróttá azért, hogy összességében ő is “az orvos mint elidegenítő szereplő” irányába terelte az örület diskurzusát.

2. 1. 5. Félreértések és önfélreértések tükrében

Susan Sontagnak a betegség jelenségét érintő kultúrtörténeti és szociológiai szemantikai kritikája lényegében ugyanazt a célt szolgálja, mint Thomas Szasz, Michel Foucault, Roy Porter vagy éppen Földényi törekvése, hogy ellene menjen annak a betegség jelenségét övező *félreértelmezési folyamatnak*, amely számos esetben még önmagát is hajlamos félreérteni. Ezek a társadalomban létrejövő és megkövesedésre hajlamos *félreértések*, hamis olvasatok ugyanis nem csak a társadalom egészének szemantikai mezijében okoznak zürzavart eltorzítva annak ívét, hanem az egyén önmegértési és ezáltal – amennyiben betegségről van szó – gyógyulási folyamatát is sértik.

Az 1960-as évek az ellenkulturális mozgalmak nagy időszaka, a deviancia jelenségének legfontosabb és legkritikusabb periódusa, az antipszichiátriai, antipolitikai, antiművészeti irányzatok virágkora. Az örületnek mint az ellenkultúrát reprezentáló kreatív állapotnak az elmebetegséggé való lecsupaszítása egyben magának az ellenkulturális tudatnak is a legfőbb érve ahhoz, hogy újraértelmezze az örületet, az azt *félreértő* kultúrát, illetve a kettő ellentmondásos viszonyát, tehát az *önfélreértés* lehetséges dimenzióit.

2. 2. A művészet jelentései, közhelyei és színeváltozása

A disszertáció miután áttekintette az örület társadalmi és tudományos jelentésváltozásának történetisége általi érvrendszerét, illetve a közösségi szinterek (elmeógyógyintézetek) kontextuális identitásalakító szerepét, hasonló gondolatmenettel igyekszik megvizsgálni a művészet, illetve a művészeti jelenségek modern kortól kezdődő *krízisének* mibenlétét, valamint ennek a *művészeti krízisnek* a *jelentéseit*, melyek nagyrészt a művészet identitáskérdésének öndefiníciós eseményeit érintik.

2. 2. 1. A művészet öndefiníciós eseményei

A. C. Danto szerint a modern, posztmodern művészet önértelmező, öndefiníciós eseményeit a *reprezentáció* fogalmán és jelenségén keresztül érdemes a leginkább megközelíteni. Felhívja a figyelmet arra, hogy meg kell különböztetni egymástól a reprezentáció belső értelmét, amely egy *utánczat*, vagy *kép*, vagy *cselekvés tartalmával* kapcsolatos, valamint a külső értelmét, ami arra vonatkozik, amit az utánczat, vagy kép, vagy *cselekvés* jelöl. Ez utóbbi adja a művészeti tárgy *kontextuális* jelentését, amely a modern, posztmodern művészetben igencsak meghatározó lett. Danto véleménye szerint a posztmodern művészet identitáskérdése leginkább *reprezentációs kérdés*, a kiállított művészeti tárgy reprezentációs *lehetőségeiről* szól, arról a kontextualitás által problematizált jelentésről, amely egyesíti a kortárs művészet önmagáról feltett kérdéseit az általános társadalmi kérdésekkel. Hogyan gondolkodnak manapság az emberek a körülöttük lévő használati tárgyakról, más emberekről, s az azt reprezentáló művészetről? Hogyan vélekednek a társadalmi problémákról és annak művészeti reprezentálhatóságáról?

A dolgozat kiemelten foglalkozik az Art Brut (Outsider Art) különös művészeti és pszichológiai pozíciójával, illetve ennek a *relációs identitásnak* a szubverzív erejével. A dubuffet-i koncepció előzményeként pedig Hans Prinzhorn pszichiátriai művészeti gyűjteményét és az azt elemző munkáját vizsgálja meg részletesen. Prinzhorn egy felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt rakott össze az 1890 és 1920 közti időszak pszichiátriai osztályain kezelt betegek *spontán* alkotásaiból. Eltérően a korábbi gyűjteményektől ezek a "műalkotások" *nem pszichoterápiás kezelés eredményei voltak*, hanem a szabadon megnyilvánuló *alkotói kedv* lenyomatai. A korábbi időszakban Lombrosón kívül nem nagyon volt, aki komolyan vette az *elmebetegség és az alkotói öntudat közti spontán folyamatot*. Prinzhorn könyvében egyenesen azt állítja, hogy ezekben a

műalkotásokban éppen az az *ellentmondás* érdekes, ami a *kreatív sürgetés* és az *autisztikus izoláció* között feszül. Ennek az ellentmondásnak a provokációs ereje és fontossága az Art Brut óta is fokozatosan növekszik nemcsak az akadémikus, de a pszichiátriai művészet terén is, jelezve, hogy van valami megoldatlan probléma mind a pszichiátria általi betegség-reprezentáció, mind a művészet általi normalitás-reprezentáció kapcsán. Mindkettő társadalmi és egyéni problémák súlyos összefüggéseiről beszél, mind az antipszichiátria, mind az anti-művészet a kényszeres kontextualitás, intézményesülés általi meghatározottságra hívja fel a figyelmet, mintegy tiltakozik ellene, keresi az emberi alkotóerő szabadságának határvonalait. Mindkettő a kreativitás abszolút erejében bízva kérdőjelezi meg, értelmezi újra a hagyományos értékeket, fogalmakat, normákat, reprezentációs egységeket, institutionális jellemzőket, miközben az “abnormalitás” külső, társadalmi, illetve belső, pszichikai keletkezéstörténetét, jelentését és jelentőségét kutatja. Az örület fogalma és zavarbaejtően sokféle jelentése a művészet önértelmező eseményei révén talán megbékélhet végre az ellene folyton fellépő leegyszerűsítő, meg nem értő, félreértő, stigmatizáló társadalmi folyamatokkal, hogy az új kreatív emberképpel együttműködve egy antropológiailag is igazságosabb új közösségi érzést, reprezentációt hozzon.

2. 2. 2. A művészettörténet öndefiníciós eseményei

Hans Belting az 1983-ban írt, majd *A művészettörténet vége?* címmel megjelent könyvének előzőleg *A művészet szabadsága* címet adta, hogy nyomatékosítsa a művészet szabadságát a művészettörténet linearitásával szemben. Mivel a kortárs művészetnek nincsenek egyértelmű tendenciái, könnyen artikulálható irányzatai, mint korábban, ezáltal az elbeszélhetőség kételye lépett az egyenes vonalú és haladáscentrikus művészettörténet helyébe. A művészettörténet és a művészettudomány narratívája mára megváltozott, következésképpen a korábbi intézményes kereteket is újra kell definiálni – hangsúlyozzák többen a kortárs művészetet értelmező elméleti és történeti háttér felől. A művészet jelensége új, egy sokkal tágabb kontextusba helyezkedett bele, egy sokkal flexibilisebb keretbe, sőt gyakran a keretnélküliség kockázatával is hozzájárult ahhoz, hogy folyton módosítsa önnön identitását. Ehhez az új művészeti jelenséghez kell találnia a művészettörténetnek egy új diskurzust. Az individualitás, illetve a szubjektum válsága a *látzat*, a *reprezentálhatósággal való játék* örömet tartotta csak meg, miközben ezzel éppen ellentétes folyamatként felerősítette a *személyes* és *testi* valósághoz való visszatérést, leginkább azért, hogy a *befogadó reakcióival* való kapcsolatot közelebb hozza a művészeti világhoz. Az *interakció* felértékelődése így kitágította a korábban zártabb művészeti befogadói terület lehetőségeit. A posztmodern következtetésképp visszahozta a *művészi élmény* fogalmát, de nem a régi közvetlen élmény értelemben, sokkal inkább a *tapasztalatiban*, az *interszubjektív viszonyban* vagyis az emberi tudás, az antropológiai dimenzió kísérletbe hozásának eszközéül. Ahogy a művészet ma már a kultúra *életrekeltését* célozza meg, úgy a művészettörténet feladata ennek a *kreatív átalakulási folyamatnak* a megragadása.

3. A VIZSGÁLT PROBLÉMA – A LIVING MUSEUM

A disszertáció legfőbb feladatának azt az értelmezői kérdésfeltevést jelöli meg, amely a New York-ban lévő *Living Museum* nevezetű hely művészeti és pszichológiai funkcióját *egyszerre* érinti. A Living Múzeum a New York városban működő elmegyógyintézetek közül a legnagyobbak, a Queensben található Creedmoor Psychiatric Center-nek (Creedmoor Pszichiátriai Központnak) a ma már országosan is jól ismert művészeti műhelye. A műhely/múzeum falait, terét sokkolóan gazdagon betöltik a nagyrészt pszichotikusoktól származó rajzok, festmények, szobrok, kollázsok, versek és a zene. Ennek a tradicionálisan a város szélén, a központtól messze elhelyezkedő elmegyógyintézetnek az egyik teljesen elhanyagolt, annak idején étkezőként funkcionáló 75. számú épületét 1984-ben Bolek Greczynski indíttatására kezdték átalakítani egy az elmebetegek számára létrehozott kreatív műhellyé, *élő múzeummá*. A név, az ötlet és a megvalósítás azóta is hatékonyan működik. A Living Múzeumot ma egy magyar származású, annak idején Bécsben tanuló, majd New York-ban élő és alkotó művész és pszichológus, Marton János vezeti, aki Bolek Greczynski barátjaként került a múzeumba, s a szobrászművész halála után, 1995-ben vette át a műhely irányítását. A Living Múzeum koncepciója – amely szerint az örülettől való külső, társadalmi és belső, pszichikai félelem terrort szül, ezért helyébe a szabad kifejezőerőt, az alkotói energia szabad áramlását, naiv munkáját kell helyezni – még ma is ugyanaz, mint a kezdetekkor. A Living Múzeum nemzetközileg 1999 óta vált igazán ismertté, ugyanis Jessica Yu, az ismert kaliforniai dokumentum-filmrendező ekkor készítette el az HBO segítségével a *The Living Museum Where Art and Madness Collide* című filmjét.

3. 1. A múzeum színeváltozása

György Péter számos más múzeumkritikussal együtt csatlakozik ahhoz a kultúr- és múzeumkritikai tendenciához, amely korunk társadalmi és kulturális átalakulásának folyamatát a kulturális reprezentációs válságban vagy enyhébb kifejezéssel élve a reprezentációs plaszticitásban látja. Véleménye szerint a folyamatosan változó kontextusok kérdése a kortárs muzeológia alapkérdése is egyben, annak a problémának a végiggondolása, hogy miként alakulhat a múzeum intézményének gyakorlata, illetve konstruálható meg identitása, ha a múzeum funkciójának és kontextusának változása következtében a múzeum többé már nem csak egyszerűen az elkülönült tárgyak kiállítását jelenti. Változni látszik a *múzeumi érték* fogalma is, amit eddig az idő múlása igazolt, azt most az antropológiai érték egyedisége és *élőszerevsége* képvisel. Ébli Gábor ezt nevezi *antropológizált múzeumnak*, ahol az integritás, a kommunikációs érték, az emberközpontúság szemlélete válik elsődlegessé.

A Living Múzeum nem egy hagyományos értelemben vett terápiás hely meghatározott *művészetterápiás módszerrel*, annál jóval több, vallja Marton János. Csak annyiban terápikus,

amennyiben identitás-átalakító hatással bír, a társadalom által "elítelt" elmebetegből örült művészt kreál. Ugyanakkor nem is egy hagyományos értelemben elgondolt és megvalósított múzeum, hiszen *élőszersűsége* és *spontaneitása* korántsem nevezhető ma még megszokottnak a múzeumok körében. Ez a főleg skizofrén képzőművészeket, zenészeket, írókat, de lényegében bármilyen alkotni vágyó embert befogadó hely azért is élő múzeum, mert egyáltalán nincs elzárva a külvilágtól, a nyilvánosság elől. Bárki látogathatja ugyanis hétköznap a helyet.

Joseph Beuys - akinek alkotásai és művészetelmélete a Living Múzeum koncepciójának meghatározó inspirációs ereje - az embert, legyen az "beteg" vagy "egészséges", olyan *élő szobornak (living sculpture), társadalmi testnek (social body)* tartja, aki az emberi társadalmat alkotja meg, teszi kreatívvá, feltéve, ha elég szabad hozzá. Felfogása szerint az ember feladata mindig is legfőképp antropológiai marad, amit a kreativitás által képvisel, vagyis a mindenkori ember minél teljesebb megértése a cél. A művészetnek mindig is kicsit örülnie kell lennie – vallja Beuys –, az örültek rejtett igazságaira mindig is szükség lesz, hiszen a politikának, a mindenkori kormánynak, a mindenkori társadalomnak *szüksége van rájuk, hogy az emberi szabadságra való igényt legitimizálják*. Ebből a koncepcióból tekintve a Living Múzeum az *örület posztmodern múzeuma*, amely elsődlegesen provokációs erejével, és nem a hagyományos értelemben vett történetiségével hat.

3. 2. Múzeum és/vagy elmeógyógyintézet

A Living Múzeum egy nagyon sajátos, progresszív, különleges társadalmi és kulturális hely, hiszen a szegregáció-integráció kettősségének, a múzeumlátogatásban létrejövő ambivalenciának a feloldására képes. Igazi posztmodern jelenség abban az értelemben, hogy az értelmezendő, megismerendő jelenségnek (művészet és örület), ebben az esetben tárgynak és személynek egyaránt, a dinamikus, végtelen, dekonstruktív értelmezési folyamatát reprezentálja, főképp azáltal, hogy az alkotói folyamatot nem választja szét az alkotástól és az értelmezéstől. Az élő múzeum szituációja, művészei és művészeti tárgyai, ahogy a múzeumlátogatók, a "beavatottak" is így egy *folytonos értelmező és önértelmező játék* részesei lesznek, amelyben mind a "betegség", mind a "normalitás" határvonalai elmosódnak, ahogy a pszichológia és a művészet eredendően közös "igazságai" is felszínre kerülnek. Danto metaforájával élve a "közhely színeváltozása" révén az elmebetegség, és annak "kiállított" tárgyai is természetes módon felértékelődnek, reprezentatív jelentést kapnak. Marton János egyik korábbi, vele készített interjúból kissé ironikusan megjegyzi, hogy a Living Múzeumnak legalább *kettős funkciója* van. Az egyik a *pszichológia*, a pszichiátria felé, hiszen azt tanítja, hogy ezek az amúgy igen veszélyes emberek, ha stresszmentes, kreatív környezetbe kerülnek, ahol hasznosnak érezhetik magukat, akkor tünetmentessé, sőt fontos üzeneteket kinyilatkoztató, kreatív emberekké válhatnak. A másik funkció pedig a *művészeti*, mégpedig az a modern művészeti folyamatokra való jelentős hatása, amely magát a művészet fogalmát is kikezdi, ahogy a normalitását is, hatást gyakorolva ezzel

magára a társadalomban legalizált művészeti folyamatra. A Living Múzeum belső tere, sajátosan strukturált ideje, pszichológiai formája önmagában is egy “kiállítandó” társadalmi jelenség. Ahogy Danto a korábban csupán közhely státuszú tárgyakkal a kulturális színeváltozása közbeni identitásalakulását ünnepli, ugyanúgy Marton János szerint a Living Múzeum legfontosabb *eseménye* a folyamatos, *kreatív identitásalakulás*, amely révén a stigmatizált elmebetegből alkotó egyén, az örültből örült művész válik.

3. 3. A kreativitás-kutatás kontextusai

A kreativitás fogalma manapság igen népszerű és rendkívül széles körben alkalmazott. Kutatásának szakirodalma – annak ellenére, hogy a kreativitás kifejezés “feltalálása” még nincs egy évszázados – éppen a zavarbaejtően sokféle tudományággal való kapcsolatából kifolyólag könyvtárnyi. Éppen ezért a Living Múzeum művészeti és pszichológiai jelenségének, a *flow*-nak, a gyógyító, kreatív áramlatnak a Csíkszentmihályi elméletében megjelenő vonatkozásai kerülnek előtérbe elsősorban a dolgozatban. A *flow* (*áramlat*) kifejezést egyébként Marton János a Living Múzeum kiállításai kapcsán kifejezetten tudatosan használja. Csíkszentmihályi kreativitáselmélete szerint a *flow* az az *optimális tapasztalat*, amikor a tudat automatikus, erőtlen, mégis magasan koncentrált állapotban van. Ez a közös, naiv tapasztalat képes összekötni az örültet a művésszel, a naiv produktumot a műértővel, a hétköznapi embert a hivatásos alkotókkal. Ez a szabad áramlat, stresszmentes állapot a legfontosabb feltétele a kreatív munkának, a gyógyító energia alkotóerejének, amely így találja meg a megfelelő utat a fájdalom, a trauma reprezentációjának legigazságosabb formájához. Marton János nagy híve Csíkszentmihályi elméletének, hiszen a Living Múzeumban naponta tapasztalja furcsa, de érthető gyógyító erejét.

Csíkszentmihályi szerint a a kreativitás és a neurózis, a pszichózis közötti, a zsenielméletek által átörökölt *szükségszerű kapcsolat*ként értelmezett viszony valójában jóval bonyolultabb. A művészi szerep, mint társadalmi jelenség figyelembevételével megállapítja, hogy a művészi neurózis a művészi szerep, identitás társadalmi bizonytalanságával is összefügghet. Ezzel egyértelműsíti annak a félreértésnek a hosszú időn át meglévő társadalmi jelenlétét, hogy a művészt a kreativitása teszi *beteggé*. Éppen ellenkezőleg, *a kreativitás az alapfeltétele a gyógyulásnak, az integrált személyiséggé válásnak*.

Hasonlóan felértékelődik a kreativitás Ruth Richards kutatásaiban is, aki a múzeumok népszerűségét azzal magyarázza, hogy azok egyfajta *nyitott terápiás helyként* adnak esélyt a gyógyulni vágyóknak, vagyis a látogatóknak, illetve teszik egyre népszerűbbé a művészetterápiákat is. A kreativitás modern elméletei így adnak választ az elmebetegségnek az örületté való visszafordításának *színeváltoztatásos művészi folyamatára*. Racionális érvekkel bizonyítják, hogy az irracionalitás játékanak bizony komoly értéke és jelentése is lehet.

A társadalom, a művészet, a pszichiátria, az ember “betegségei” sokszor hamis reprezentációt kapnak, amelynek szimptomáit, mély gyökereit nem mindig könnyű azonosítani. Az

antipszichiátria ugyanúgy, mint az Art Brut, Foucault, Szasz vagy Beuys, a bonyolult, sokszor skizofrén arculatú társadalmi reprezentációk strukturális gubancait, a félreértett ember félreérthetőségének határait, ironikus lehetőségeit kutatja. Azok a metaforák, amelyeket alkotnak és használnak, korántsem biztos, hogy tudományos értelemben mindig helyesek és világosak, viszont azzal a tudományos vagy akár poétikus narratívummal, amellyel élnek, mindenképpen felhívják a figyelmet a létező problémákra, s ezáltal kreatívan aktivizálják a tudományos, művészeti vagy éppen társadalmi életet. A New York-i Living Múzeum hasonlóan ezekhez csupán diskurzusával, a világban való jelenlétével – szűkebb értelemben az amerikai pszichológiai és pszichiátriai, illetve művészeti életben provokált vitáival – olyan modern menedékhelyként funkcionál, amely mindenképpen valamiféle békésebb, mind a “betegekre”, mind az őket körülvevő társadalomra nézve hatékonyabb, és legfőképp kreatívabb megoldást reprezentál.

3. 4. Az identitás színeváltozása

A közhely mint elmegyógyintézet színeváltozása, esztétikai felértékelődése és ugyanakkor a hétköznapi művészetbe való integrálódása, – hiszen a Living Múzeumban a „mindenki lehet művész” jelszó a legkomolyabban vett alkotói igazság – , az *őrület szociális identitásválságára* talán a legbékésebb és legigazságosabb megoldás. Freudtól Jungon át egészen a mai kreativitáselméletekig az „én-fikciók” szerepe megkérdőjelezhetetlenül fontos az identifikációs folyamatokban. A Living Múzeum éppen ezért egy különösen intenzív reprezentációs tér, mind szociálisan, mind individuálisan, mind művészettörténetileg, mind pszichiátria-történetileg. Sajátosan modern pszichológiai és művészeti jelenség, amely a művészetet és az őrületet a legtermészetesebb módon ötvözi számtalan meglepő, kreatív identifikáció közepette. A Múzeumban zajló pszichológiai és művészeti folyamat a *klasszikus értelemben vett művészetterápia alkalmazása nélkül is terápiás hatású*, tágítva ezzel a terápia módszertani fogalmát. Az interszubsztitívitás valódi tere és ideje mutatkozik meg ezen a helyen, ahol mind a szociális, mind az individuális tér- és időstrukturában a folytonosan újraíródó képi, zenei és verbális narratívum hoz létre egy sajátosan új pszichiátriai és művészeti reprezentatív identitást.

Paul Ricoeur, francia filozófusnak, a modern fenomenológia képviselőjének ma már jól ismert különbségtevése az idem (dolog) és az ipse (személy) azonossága között egyértelműsíti az identitás fogalmának interdiszciplináris kiszolgáltatottságát, vagy éppen hogy nyereségét, amely révén az identitás jelensége körüli kutatás egyaránt kap jelentőséget a kognitív szociálpszichológia, a pszichoanalitikus elméletek, az irodalomelmélet és irodalomtörténet, a hermeneutika, a kulturális antropológia, a szociológia, s nem utolsósorban a művészettörténet számára. Az elbeszélhetőség általi identitás-teremtődés koncepciója egyfajta *fikcionalizáltságot*, illetve annak többértelmezhetőségét viszi az identitás épp aktuális jelentésadásába, amely révén az *identitásalakulást kísérő kreativitás* esélyei is megnőnek. A szelf történetei, szimbolikus értelmezései fikciós összetettségükkel és az énkép pozitív irányú elmozdulásaival az identitás

integrációs kereteit adják, amelyek például pszichoterápiás körülmények között még aktívabban alakíthatók. Ezek az imaginációs egységek, illetve ezek strukturális összerendeződése vagy éppen összerendezhetetlensége hozza létre aztán azokat az identitás-jellemzőket, amelyek egy személy, illetve annak viselkedésének „normalitását” vagy „betegségét” alakítják. Ugyanakkor ezeknek az önreprezentációs egységeknek az éppen aktuális társadalmi reprezentációs egységekkel is össze kell rendeződni, más szóval integrálódni egy aktuális társadalmi folyamatba. Úgy tűnik, az antipszichiátriai mozgalmak éppen ennek a *társadalmi identifikációs zavarnak*, vagyis az identitás betegség-normalitás tengelyen való eltorzult mozgásának a figyelmeztetői. Arra a hamis, sok esetben öndestruáló ön- és *szociális reprezentációs* identitás-képződésre hívják fel a figyelmet, amely a kreatív ön- és társadalomértelmező munka helyett a hatalomgyakorlás, a konformitás, a stigmatizáció kiszolgálója.

A Living Múzeum szociális tere, mint múzeum és elmegyógyintézet, megteremti azt az identifikációs transzfigurációs lehetőséget, hogy a benne kreatívan alkotó „beteg” önazonosságát elsősorban mint alkotó művész, mint örült művész, és nem csak, mint „beteg”, örült, bolond, kitaszított, deszocializált, marginalizált, meg nem értett személy élje meg. A múzeum nyilvános tere ad lehetőséget a tágabb értelemben vett szociális térrel, másokkal, – lényegében akárkivel, aki a múzeum terébe belép – a mássággal és azonossággal való közös találkozásra, a szociális és hermeneutikai tükröződésre. Az intenzíven élő Múzeum így végül egy olyan izgalmas, folyton mozgásban lévő képet mutat, ahol az alkotási fikciós folyamat és a kiállítás egyszerre látható, ahol az elmebetegség és az örület, a megnyugvás és a gyógyulás, a tünetmentes állapot egyszerre választ el és köt össze a valósággal. Sajátos posztmodern pszichiátriai jelenség ez, az *örület múzeuma*, amely az *identitás színeváltozását* állítja ki az érdeklődők szeme elé.

4. AZ INTEGRÁCIÓ LEHETŐSÉGEI

A disszertáció több nézőpontú kortárs elméletet említ, amelyek mindegyike nyomatékosítja az identitás-alakulás azon kreatív folyamatát, amelynek *célja az integritás* elérése és megőrzése. Csíkszentmihályi kreativitás-elmélete szintén amellé áll, hogy a következő évtizedek legfőbb feladata az egyén és a körülötte lévő társadalom *integrációs lehetőségeinek megértése*. Ehhez viszont szükség van a 20. század második felében kezdődő boldogság-kutatások komolyan vételére és folytatására nem elhanyagolva az *érzelmi* és az *élményt érintő* pszichológiai síkokat sem. Mintha csak a laingi *élménypolitikához* térnénk vissza, amelyet mint az örület komplexebb értelmét egy időre félretették. Pedig Szasz, Laing, Foucault és mások már korábban elővették újra az örület kissé poros fogalmát és összevetették az azt körülölelő társadalmi használatával. Nem biztos, hogy tiszta visszhangra számítottak, de az eltorzulás mértéke megrémisztette őket. Az örület társadalmi identitás-válsága a 20. század második felére magával hozta a pszichiátria, a pszichoanalízis válságának gyanúját. Ez a folyamat találkozott azzal a művészeti válságfolyamattal, amely visszatükröződött a pszichológiai élményfogalom krízisében is. A

dolgozat a két folyamat értelmezésének egymáshoz való közelítésével, illetve a kereszteződésébe elhelyezett Living Museum-i jelenséggel az örület és a művészet társadalmi, illetve egyéni integrációs lehetőségének példáját állítja fel mintegy etikai válaszként a válsághelyzet ellentmondásaira.

4. 1. Az integráció etikája

John Beebe San Francisco-ban élő jungiánus analitikus az *integritás* témájának egyik amerikai szakértője. Amellett érvel, hogy bár az integritás tényezője ott van az építészetben, a politikában, az orvostudományban, a közgazdaságtudományban, a filozófiában, egyszóval elterjedt és régóta használatos fogalom, a pszichológia mégis csak mostanában kezdi felfedezni magának, többek között Erikson identitás-elmélete, illetve O. Hobart Mowrer 1960-70-es évekbeli integritás-terápiája révén. Az integritás kifejezés etimológiai értelemben “az érintetlen létező állapotát” jelenti, amely Cicerótól kezdve terjedt el és morális jelentést kapott. Ez a tendencia a későbbiekben is megmaradt, és a természet törvényei alapján való életet, a *teljességet* jelképezi. Beebe szerint ez a jelentés válik a szelf-pszichológia integritás-fogalmának alapjává is, hiszen a 20. században elsősorban a pszichoanalitikusok (Freud és Jung) ragadták magukhoz a feladatot, és az egzisztencialisták és fenomenológusok elméleteit felhasználva alkalmazták. Ebből alakult ki a mai szelfpszichológia *interszubsztivitás* koncepciója, melynek tapasztalata nélkül az integritás-elmélet is elképzelhetetlen. Külön hangsúlyt igényel, hogy a pszichoterápiás kapcsolatban elengedhetetlen *empátia* tükröződése a páciens felé irányuló aktív érdeklődésben azért annyira fontos, mert a *páciens önértékelésének növekedése* nem szükségképpen az öntudatosságot aktivizálja, hanem az *identitás integritását*. Beebe véleménye szerint ez adja az *identitás etikai bizonyosságát*, illetve az *interszubsztív kapcsolat etikáját*.

Michael Eigen elismert New York-i pszichoanalitikus a *szelf* különös *érzékenysége* teszi a hangsúlyt. Az érzékelés speciálisan *integratív* tulajdonsága érdekli, valamint a szelfnek az örülethez való alapvetően kettős irányultsága, ami winnicotti értelemben azt jelenti, hogy az alapörülettől való menekülés és a folytonosan afelé tartás együttese jellemzi a szelfet. A szenzitivitás az ön- és világerőtelmezés alapfeltétele – érvel –, hiszen a test és a szimbólumok *között* teremt kapcsolatot. A pszichoanalízis lényegében az érzékelés *ritmusát* vizsgálja, mely az érzelmi blokádnak és az áramlás (flow) *közötti viszonyt* képezi le. Az örület szorosan kötődik az érzékenységhöz, hiszen az örület *szabadsága* nem más, mint az a tudatosodás, hogy az örület felé vezető út az egészség egy része.

Az identitáspszichológia integritáskérdését érintő szakirodalomból kitűnik az a speciális érdeklődés, amely azt vizsgálja, hogy a 21. század globalizációs és hiperinformációs társadalmában milyen irányban módosítja az egyén neurológiai és ezáltal személyiségfejlődési jellegzetességeit, illetve milyen tanulsággal jár ez az ember aktív és kreatív öntudatépítő munkájához való viszonyát illetően. Többben is az aktivizálási pozitív tevékenységek közül az első helyre teszik az esztétikai

élményeket, mivel az *értelemadási és értelemre találási (képzelőerő)* folyamatok mellett az *érzelmi* sík is bekapcsolódik az identitásalakító pszichológiai és neurológiai munkába. Ennek a szempontnak az eddigieknél való sokkal komolyabban vételére hívják fel a figyelmet, mely szerint a 21. századi pszichológiának éppen ez a feladata, hogy az *eredendően kreatív emberrel* foglalkozzon. A modern pszichológia integratív jellege így hozhat egy kreatív értelemben egészségesebb identitás-fogalmat.

A disszertáció éppen erre a modern pszichológia által képviselt feladatra koncentrálna az identitás színváltozásának Living Múzeum-beli példája által, mely az örület-épelméjűség dialektikájának egy lehetséges és nagyon dinamikus szemléletű integritás-felfogását hozza. Az esztétikai kategóriák találkozása az identitás pszichológiájával olyannyira termékenynek bizonyul, hogy a társadalmi szolidaritás esztétikai élményeként létrejöhet a kreativitás integrációs etikája.

4. 2. A pszichoanalízis tétje és etikai valósága

Mára igen kérdésessé vált a pszichoanalízis státusza a humán és természettudományok között. Az elmúlt évtizedek tudományelméleti és pszichoanalízis-történeti munkái nagy odafigyeléssel igyekeznek ezeket a *pszichoanalízis krízisét* tárgyaló kérdéseket a helyükre tenni, illetve a válaszokat konzekvensen elkülöníteni és rendszerezni. Számos szerző, köztük Sergio Benvenuto hangsúlyozza, hogy a pszichoanalízis tétje a *valósághoz való* viszonya, másképp szólva *etikai valósága*. Lényeges tudatosítani, hogy amikor Freud elméletét széles körre kiterjeszhetőnek találta, akkor tette lényegében *filozófiai, társadalmi problémává* a látszatra pusztán pszichológiai/pszichiátriai problémát. Nem csupán arról van szó, hogy eleve olyan jelenségeket (is) (meg)vizsgált, amelyek általános, statisztikai értelemben *normális* jelenségeknek bizonyultak, mint az álom, a vicc, a *művészet*, hanem arról, hogy paradox módon éppen akkor, amikor *eltérésekben* gondolkodott, akkor kapta a legmeglepőbb eredményeket a *hasonlóságokról*. Vagyis rátalált arra az *érdekre*, mely összeköt minket a tőlünk eltérőktől, felfedezte és artikulálta, funkcióval látta el, *jelentést* adott annak az *idegenségérzetnek*, amely az önreflexív *otthonosságérzet* autenticitását alapozza meg a mai kor emberének számára. Sigmund Freud a nyugati gondolkodás kulturális emlékezetében több, mint egy évszázad elmúltával is (poszt)modern gondolkodóként gyakorol hatást a kortárs társadalomtudomány kissé megingott identitásának alakulására. Richard Rorty szerint Freudnak elsősorban az az érdeme, hogy egészen komolyan vette azt az igen lényeges filozófiai kérdést, hogy “Milyen az emberi természet?” Az az újfajta viszony, amely a freudi megosztott szubjektumban az *azonos* és az *idegen* között létrejön, lehetővé teszi, hogy az idegenben az azonost, az azonosban az idegent ismerjük fel. Vagyis magára a megosztott szubjektumban meglévő, az öndefiníciót létesítő *viszonyra* helyezi a hangsúlyt, amely olyan *interszjektív* következménnyel jár, melynek feltétlenül etikai hozadéka lesz – nyomatékosítják többen, Tengelyi László vagy Julia Kristeva.

A pszichoanalízis kapcsolata az antipszichiátriai kérdésfeltevéshez, illetve az abból kialakuló vitához elsősorban tudománytörténeti és etikai. Azok az eredendően pszichoanalitikus képzettségű, az antipszichiátria érveit hangoztató pszichiáterek, pszichoterapeuták, mint például Laing vagy Szasz, miközben az elmebetegségnek a szociális hálójában eltorzult jelentését kifogásolták, a pszichoanalízist önmagában, mint terápiás módszert következetesen védelmükbe vették. Valószínűleg filozófiai háttere és preferenciája, illetve a pszichoanalízisnek a pszichózist érintő elméleti és tapasztalati hiányossága miatt döntött úgy Laing, hogy az egzisztenciális és fenomenológiai nyelvezet segítségével hamarabb eljuthat az örület filozófiai tudatának leírásához. Foucault szintén egyértelműen elismerte Freud és a pszichoanalízis filozófiai és társadalmi hozadékát, mégis fel kellett emelni szavát az örület védelmében, talán éppen azért, amiért Szasz is tette, hogy tisztázza a pszichoanalízis örület-fogalmának relevanciáját a tudattalan tudományos megszületésének pillanatában. Szasz több helyütt is hangoztatja, ahogy Fromm is, hogy a pszichoanalízis azért kapott akkora figyelmet az elejétől fogva, mert az *autonóm ember kreatív viszonyát* tükrözte vissza mind önmagával szemben, mind a társadalomban bennefoglalt szimbólumokkal való kapcsolatában. Szasz szerint Freud *új szerepet kreált*, mégpedig a *páciens ügynökének szerepét*. Ez Szasz nézőpontjában a freudi pszichoanalízis *legfőbb etikai értéke és legnyilvánvalóbb kreatív tendenciája*. Szasz ítéletében Freud azért bukott meg morálisan, mert ezt az eredetileg igen kreatív álláspontját feladta, elősegítve a pszichoanalízis etikai és módszertani torzulását. Szasz olvasatában tehát a pszichoanalízis egy ugyanolyan *színeváltozáson* ment keresztül, mint az örület, ahogyan elmebetegséggé redukálódott. A félreértések és félreértelmezések így szinte szükségszerűvé váltak, ahogy a támadások is azok ellen a következetes pszichoanalitikusok ellen, akik ragaszkodtak a pszichoanalízis *valódi jelentéséhez*, mint Wilhelm Reich, Jung, Adler, Theodor Reik, Erich Fromm, Ferenczi Sándor vagy Rollo May.

Miközben a pszichoanalízis *legvalósabb – tehát legetikusabb és legkreatívabb* – elméleti problémája és gyakorlati feladata továbbra is az örület legtágabban értett fogalmának és jelenségének megértése és értelmezése marad, amely képes a társadalmi szolidaritás többértelműségét is *érthetővé* tenni.

5. KONKLÚZIÓ

Ahogy a pszichoanalízis *szellemi jelenségeit*, illetve az *örület többértelműségét* a maguk legteljesebb értelmében többen óvták és óvják attól, hogy az *intézményes mítoszok* eltorzítsák, úgy kap védelmet a *Living Museum*-ban az *örület átalakulásos* folyamatainak *kreatív jelentésképződése*. A Joseph Beuys és mások által hirdetett *kulturálisan egységes identitás* kulcsfogalma az *emberi alkotóerő szabadsága általi kreativitás*, amely az idegenségben védi a másságot, az emberi *közösségnek, közhelynek*, a toleranciának, a testi, lelki és szellemi esélyegyenlőségnek a legigazságosabb forrása, és egyben korunk pszichológiájának feladata is.

A tézisfüzetben hivatkozott irodalom

- Bánfalvi Attila:** *A modern pszichoterápia végbe érkezése.* In.: Bánfalvi Attila: *A szabadság arcai a pszichoanalízisben.* Osiris, Bp., 1998.
- John Beebe:** *Integrity in Depth.* Foreword by David H. Rosen. Texas A & M University Press, College Station, 1992.
- Hans Belting:** *A művészettörténet vége.* Atlantisz, Budapest, 2006.
- Joseph Beuys.** *The Image of Humanity.* Lucrezia De Domizio Durini, Trento, Palazzo delle Albere, 2001.
- Joseph Beuys.** <http://www.walkerart.org/beuys>
- Jeremy Bogaisky:** *Creedmoor Art. Creedmoor Museum Devoted To Art of The Mentally Ill.* In.: *Bayside Trib*, February 1-7, 1996.
- John Clark:** *Art Museum of the Mind.* In.: *Los Angeles Times*, July 12, 1998
- Creedmoor Psychiatric Center-Todd Street Production:** *Journey of Hope. Artwork From The Living Museum. A Space For Art & Healing.* Otsuka Pharmaceutical Co., Ltd., 2002.
- Csabai Márta:** *Tünetvándorlás. A hisztériától a krónikus fáradtságig.* Józsoveg, Budapest, 2007.
- Mihály Csikszentmihályi:** *Creativity.* Harper Collins Publishers, 1993.
- Csikszentmihályi Mihály:** *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2001.
- Csikszentmihályi Mihály:** *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája.* Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007.
- Csikszentmihályi Mihály:** *Az öröm művészete. Flow a mindennapokban.* Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.
- Arthur C. Danto:** *Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?* Atlantisz, Bp., 1998.
- Arthur C. Danto:** *A közhely színeváltozása. Művészetfilozófia.* Enciklopédia Kiadó, Bp., 1996.
- Ébli Gábor:** *Az antropológizált múzeum.* Typotex, Budapest, 2005.
- Michael Eigen:** *The Sensitive Self.* Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 2004.
- Nathan Erlich:** *An art asylum within an asylum.*
<http://www.columbiajournalist.org/www/6-an-art-asylum-within-an-asylum/story>
- Erős Ferenc:** *A válság szociálpszichológiája.* T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.
- Erős Ferenc:** *Kultuszok a pszichoanalízis történetében.* Józsoveg Műhely Kiadó, 2004.
- Erős Ferenc:** *Pszichoanalízis és kulturális emlékezet.* Józsoveg Műhely Kiadó, 2010.
- Everyday Creativity and New Views of Human Nature. Psychological, Social and Spiritual Perspectives.* Edited by **Ruth Richards.** Forewords by Mihály Csikszentmihályi. American Psychological Association, Washington, DC, 2007.
- Michel Foucault:** *A kívülség gondolata.* Athenaeum I/1. 1991.
- Michel Foucault:** *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése.* Corvina Kiadó, 2000.
- Michel Foucault:** *A bolondság története a klasszicizmus korában.* Atlantisz Kiadó, 2004.
- Michel Foucault:** *Psychiatric Power. Lectures at the Collège de France 1973-1974* Picador, New York, 2008.
- Földényi F. László:** *Melankólia.* Kalligram, Pozsony, 2003.
- Sigmund Freud:** *Társadalomlélektani írások.* Cserépfalvi, Bp., 1995.
- Erich Fromm:** *Sigmund Freud's Mission. An Analysis of His Personality and Influence.* Gloucester, Mars Peter Smith, 1978.
- Susan Greenfield:** *Identitás a XXI. században.* HVG Kiadó Zrt, Budapest, 2009.
- György Péter:** *Az eltörölt hely a Múzeum.* Magvető, Budapest, 2003.
- György Péter:** *A hely szelleme.* Magvető, Budapest, 2007.
- György Péter:** *A Kalinyingrad-paradigma. Múzeumföldrajz.* Magvető, Budapest, 2009.
- Karin Halperin:** *Courage To Create. Creedmoor psychiatric patients turn their illnesses into art at the Living Museum.* In.: *Queens Life*, July 26, 1998.
- Karen Halperin:** *The Art of Living. HBO film portrays psychiatric center's gallery.* In.: *Newsday*, July 6, 1999.
- Kurt Hollander:** *Art Asylum.* In.: *Art in America*, June, 1993.

- Georges Didi-Huberman:** *A hisztéria föltalálása.* In: Ex Symposion 1998. 21-22. szám
- Zbigniew Kotowicz:** *R. D. Laing and the Paths of Anti-Psychiatry.* Routledge, London and New York, 2008.
- Julia Kristeva:** *Önmaga tükrében idegenként.* Napkút Kiadó, Budapest, 2010.
- R. D. Laing:** *The Divided Self.* Penguin Books, London, 1990.
- R. D. Laing:** *Az élmény politikája. Az Édenkert madara.* Könyvfakasztó Kiadó, Budapest, 2007.
- Robert Lloyd:** *Jessica Yu's The Living Museum.* In.: LA Weekly, July9-15, 1999.
- Ann Wilson Lloyd:** *If the Museum Itself Is an Artwork, What About the Art Inside?* In.: The New York Times, January 25, 2004.
- Lucienne Peiry:** *Art Brut. The Origins of Outsider Art.* Flammarion, Paris, 2001.
- Perneczky Géza:** *A művészet vége?* Európa füzetek, 1995.
- Roy Porter:** *A téboly. A boszorkányperektől a pszichoterápiáig.* Magyar Világ Kiadó, 2002.
- Roy Porter:** *A Social History of Madness. The World Through The Eyes Of The Insane.* Weidenfeld & Nicolson, New York, 1987.
- Hans Prinzhorn:** *Artistry of the Mentally Ill.* With an Introduction by James L. Foy. Reprint 1995. Springer-Verlag, Wien, New York.
- Amy E. Rewolinski:** *From 'mental patients' to 'crazy artists'.*
<http://www.chnonline.org/news/local/411-from-mental-patients-to-crazy-artists.html>
- Paul Ricoeur:** *A narratív azonosság.* In.: László János-Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia.* Kijárat Kiadó, 2001.
- Alan Riding:** *Creativity as an Ingredient of Madness.* In.: The New York Times, August 6, 2003.
- Liz Rhoades:** *Living Museum Of Art Is More Than Therapy At Creedmoor.* In.: Queens Chronicle, September 26, 1996.
- Colin Rhodes:** *Outsider Art. Spontaneous Alternatives.* Thames & Hudson, Singapore, 2004.
- Elisabeth Roudinesco:** *Why Psychoanalysis?* Translated by Rachel Bowlby. Columbia University Press, New York, 2001.
- Peter Selz:** *The Work of Jean Dubuffet.* The Museum of Modern Art, New York, 1962.
- Susan Sontag:** *Illness as metaphor.* Farrar, Straus and Giroux, New York, 1978.
- Thomas S. Szasz:** *Az elmebetegség mítosza. A személyes magatartás elméletének alapjai.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2002.
- Thomas Szasz:** *Karl Kraus and the Soul-Doctors. A Pioneer Critic and His Criticism of Psychiatry and Psychoanalysis.* Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1976.
- Thomas Szasz:** *The Ethics of Psychoanalysis. The Theory and Method of Autonomous Psychotherapy.* Syracuse University Press, New York, 1988.
- Thomas S. Szasz:** *Cruel Compassion. Psychiatric Control of Society's Unwanted.* John Wiley & Sons, Inc., New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore, 1994.
- Szasz Under Fire. The Psychiatric Abolitionist Faces His Critics.* Edited by **Jeffrey A. Schaler.** Open Court, Chicago and La Salle, Illinois, 2004.
- Tengelyi László:** *Élettörténet és sorsesemény.* Atlantisz, Bp., 1998.
- Unauthorized Freud. Doubters Confront a Legend* (Edited by **Frederick Crews**) Penguin Books, New York, 1998.
- Robert Paul Weiner:** *Creativity & Beyond. Cultures, Values, and Change.* State University of New York Press, New York, 2000.
- Whose Freud? The Place of Psychoanalysis in Contemporary Culture* (Edited by **Peter Brooks & Alex Woloch**) Yale University Press, New Haven and London, 2000.

A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk

Megjelent cikkek, tanulmányok:

Szabó Tímea: A másik Derrida, avagy a filozófus haja (Derrida pszichoanalízisben?)
Replika, 2008. május

Szabó Tímea: Az önazonosság intimitása – Atom Egoyan varázsnóteszei. *I. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia A Vásznon és a Dívány találkozása*. Pécs, 2006. december 7-9. 2008. CD ROM

Szabó Tímea: A Gögös Gúnár Gedeon anakronisztikus világában. *Ica-naplója* 2004/12. Kortárs Művészeti Magazin, Dunaújváros

Szabó Tímea: A naivitás múzeuma? Living Museum. *Ica-naplója* 2001/12 Kortárs Művészeti Magazin, Dunaújváros

Szabó Tímea: A Living Múzeum (The Living Museum). *Ifjúság útja*, 2001. november. A Pécsi Egyetem BTK kiadványa

Szabó Tímea: A decentralált szubjektum határtalan korrektúrája (átdolgozott változat)
Sensus II. Jelenkor, Pécs, 2001.

Szabó Tímea: A decentralált szubjektum határtalan korrektúrája. *Literatura* 2000/2.

Szabó Tímea: Füst Milán esztétikája – szabad vers és pszichoanalízis. *Thalassa* 2000/1.

Konferencia-szereplések:

Szabó Tímea: Az önazonosság intimitása – Atom Egoyan varázsnóteszei. *I. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia A Vásznon és a Dívány találkozása*. Pécs, 2006. december 7-9.

Szabó Tímea: Jóra vágyni? A pszichoanalízis etikai következményeiről. *A lélekgyógyászat változó világa* (konferencia) Debrecen, 2001. április 6 –7.

Szabó Tímea: Jóra vágyni? A pszichoanalízis etikai következményeiről. *Kerényi Károly Konferencia*, Pécs 2001 március 30 –április 1.

Szabó Tímea: Képzeld el! Mi jöhet még? *Utópiák c Irodalmi Konferencia* Sellye, 2000. június 27-30.

Szabó Tímea: Füst Milán rejtélyes kapcsolata a pszichoanalízissel *III. Pécsi Pszichológus Napok* Pécs, 2000. április 27-29.